

МЕЖА (НЕ)ЛЮДЯНОСТІ: ФЕНОМЕН МУСУЛЬМАНИНА (ЗА ПРАЦЕЮ ДЖ. АГАМБЕНА «НОМО SACER. ЩО ЗАЛИШАЄТЬСЯ ПІСЛЯ ОСВЕНЦИМА»)

Що ми розуміємо під поняттям «людяність»? Кожен із учасників філософського семінару намагається віднайти власні засади цього поняття, визначити роль, яку відіграє людяність у функціонуванні суспільства, виявити проблеми реалізації гуманістичних принципів, осмислити природу людяності, зрозуміти, чи є людяність вродженою/набутою характеристикою, де межі втрати/набуття людяності тощо. Серед мислителів та філософів проблема людяності розглядається через призму людської природи, того, що робить людину людиною. Коли ми говоримо про людяність, ми часто-густо звертаємось до осмислення таких понять як свідомість, емоції, почуття, воля, екзистенційні переживання. «Людське» розглядається через ціннісно-сміслові виміри. Людина постає істотою, яка здійснюється у своєму прагненні перевершити саму себе, вийти до надлюдського. Її природа ексцентрична за своєю суттю, вона безперервно ставить цілі (межі), а досягаючи (долаючи) їх, ставить нові [1]. У цьому полягає свобода і відповідальність людини, її відкритість Світові та можливості реалізації людяності загалом.

Дж. Агамбен написав у 1998 році працю «Номо sacer. Що залишається після Освенцима», де він розмірковує над питаннями державності, суверенітету, «надзвичайного стану» та біополітики. Одну зі своїх глав він присвятив такому феномену як «мусульманин». В концтаборах була категорія людей, яких називали живими мерцями, оскільки вони потрапили в ситуацію абсолютного розриву із Реальністю. Якщо розглядати концтабір за моделлю концентричних кіл, то мусульмани знаходились всередині, а всі решта віддалялись від них і займали своє місце в залежності від своїх зв'язків із Реальністю. Сам термін «мусульманин» має неоднозначне походження [2, с. 235; 3, с. 42-92]. Буквальне визначення арабського слова «муслім» вказує на людину, яка повністю віддалась на волю Бога. Таким чином, мусульманин концтабора — це людина, яка втратила власну волю (або ж остання є зруйнованою) та занурилась в абсолютний фаталізм. Існує також думка, що так називали людей через те, що вони ходили, нахиляючи до землі, з напівзігнутими колінами і нерухомим виразом обличчя. Слово «мусульманин» може походити від слова мушля, позначаючи людину, закриту в самій собі. Мусульмани повністю «випадали» з реальності, вони були позбавлені усіх людських якостей.

В них не жевріли навіть крихти свідомості, вони мовчки та безцільно блукали концтабором, наводячи жах навіть на німців. Їх оминали і самі в'язні. Їхня свідомість ніби згасла, відсутні були будь-які форми розрізнення. І тут вже навіть не йдеться про розрізнення певних фундаментальних категорій (добро-зло, життя-смерть, істина-правда). Відсутність здатності розрізнення проявлялась на фізичному рівні, складалось враження, що вони не помічали нічого навколо себе. Навіть немовля здатне сприймати різні грані реальності (світло-темрява, свій-чужий, приємне-неприємне), у той час як мусульмани справляли враження загублених у просторо-часовому континуумі.

Мусульмани були абсолютно позбавлені вольових якостей. У книзі Дж. Агамбена присутня розповідь про те, як мусульманин нашоувхнувся на німця. Останній почав на нього кричати і бити. Жах ситуації проявляється в тому, що мусульманин навіть на фізичному рівні не проявив волю/бажання до супротиву, він просто впав і після чергових ударів помер. Відсутність свідомості, волі та почуттів жахає людей: дивлячись на мусульманина, ми жахаємось самій можливості, відкритій для нас самих.

Однією з характеристик людини є відчуття та переживання власної смертності. Мусульмани і цього були позбавлені, їхня воля була настільки зламана та понівечена, що вони втратили не лише волю до життя, але й здатність до людської смерті. Адже коли ми говоримо про людську смерть, ми навантажуємо її певними змістами: наша смерть отримує оцінку через призму нашого життя, а наше життя - через спрямованість до смерті. Померти, як людина, – це певна задача. Мусульмани ж були позбавлені цієї суто людської якості. Вони не помирали, як люди, їх організм просто відключався, припиняв функціонувати. Один із журналістів знімав після війни сцени з концтабору. Він наводив камеру на мертві тіла, їх споглядання викликало жах і було зрозумілим. Втримати ж камеру на «живих мерцях» він не міг, настільки вони були розривом в реальності. Це були люди, але нічого людського в них не висвічувалось.

В один момент автора шокувала думка про те, що можливість такої втрати самого себе – це є суто людська особливість, це є суто людське! Тварина не може перестати бути твариною, але людина може перестати бути людиною. Мусульмани були проміжною реальністю, в якій перетинались людське та нелюдське; це люди, доведені до межі власного існування! Своєю присутністю вони не просто заперечували людське в людині, вони вказували прямо і безапеляційно на нього, вони були свідченням людського. Мусульмани свідчили про те, якою може (не)бути людина. На думку автора, вони демонстрували, наскільки людина за своєю суттю є істотою трансцендентною, зданою

долати будь-які межі; людина може не лише здобути себе, але й абсолютно втратити свою сутність, заперечити власну природу. Мусульмани вказували на цю невизначеність та відкритість людського існування. Звісно, можливість появи мусульманина викликає жах, але жах викликає будь-який щирий погляд на самих себе. Мусульманин — це наша тіньова сторона, яку ми часто не бажаємо бачити. Парадокс полягає в тому, що саме в усвідомленні можливості втрати людського перед нами постає уся наша людяність!

Література

1. Плеснер Х. Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию. Москва: Российская полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 368 с.
2. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. Москва: Европа, 2011. 256 с.
3. Агамбен Дж. Homo sacer. Что остается после Освенцима: архив и свидетель. Москва: Европа, 2012. 192 с.

Леся Войтків (Самбір)

ІСИХАСТСЬКА ПРАКТИКА «ЗВЕДЕННЯ УМА У СЕРЦЕ» ЯК ШЛЯХ ДО ЛЮДЯНОСТІ

Часто виникає питання: чому віддати перевагу, прямуючи до *практичної людяності* у своїх вчинках – серцю чи розуму? Серце чи розум відповідають, врешті-решт, за людяність як таку?

Щоб стати на шлях, де власне можливо віднайти адекватну відповідь не таке непросте питання, варто звернутись до історії філософської та богословської думки. Принаймні, це є заporукою від односторонності та упередженості.

Густав Шпет, глибоко аналізуючи «філософія серця» Памфіла Юркевича, стверджує, що Юркевич «потопив розум у серці» і своєрідно дорікає йому за це. А можливо не «топив», в *занурював*, *зводив* його у серце? Ось російський філософ ХХ століття Борис Вишеславцев (1877-1954) зауважує: «Дуже характерна особливість східного християнства полягає в тому, що для нього ум, інтелект, розум ніколи не є останньою основою, фундаментом життя; розумовий розмисел про Бога не є справжнім релігійним сприйняттям. Східні Отці Церкви і російські старці